

Prvi hrvatski dijalektološki frazeološki rječnik

(Mira Menac-Mihalić: *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga, Zagreb, 2005., 505 str.)

Nakon što je 2003. godine iz tiska izašao *Hrvatski frazeološki rječnik* Željke Fink-Arsovski, Antice Menac i Radomira Venturina, prvi jednojezični rječnik hrvatske frazeologije (uz *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1982., Josipa Matešića), ove je godine (2005.) u izdanju Školske knjige i Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje objelodanjena *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj* Mire Menac-Mihalić. Riječ je o prvom hrvatskom dijalektalnom rječniku frazema, koji je nastao kao rezultat suradnje autorice s nekoliko generacija studenata kroatistike na Katedri za hrvatsku dijalektologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. To je samo dio većeg projekta i može se očekivati još nekoliko knjiga o dijalektalnoj frazeologiji, svih triju hrvatskih narječja, jer je u toj knjizi obrađen samo manji dio prikupljenoga materijala.

U *Frazeologiji* se obrađuju frazemi 14 govora novoštokavskoga ikavskog dijalekta u Hrvatskoj. To su u Lici *Donje Pazarište* i *Gospić*; zatim *Šibenik*, pa *Primorski Dolac* u šibenskom dijelu Dalmatinske zagore; *Sinj*, *Brnaze*, *Gala* i *Otok* u Cetinskoj krajini; *Čišla* u Poljicima; *Lovreć*, *Dobrinče*, *Runović* i *Rašćane* u Imotskoj krajini i *Opuzen* u dolini Nere-

tve. Građa u knjizi prikupljena je tako da su studenti sami popunjavali ankete kao izvorni govornici ili kao ispitivači bliskih osoba u svojem kraju.

Menac-Mihalić podijelila je svoje djelo u nekoliko dijelova, može se reći četiri glavna. U prvom dijelu opisuje značajke novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj na temelju rečenica u kojima su potvrđeni frazemi. Zbog toga su izostale, navodi autorica, neke od značajki tih govora. Vrlo precizno, pregledno i detaljno (na 93 stranice) Menac-Mihalić opisuje fonološke, morfonološke, morfološke, tvorbene i sintaktičke osobitosti proučavanih govora, počevši od samoglasničkog i suglasničkog sustava, glasovnih promjena, sklonidbenih tipova, glagolskih oblika i načina do tvorbe riječi i sintakse, obrađujući sve vrste riječi i donijevši tablice iz kojih se vidi (ne)potvrđenost određene pojave u svakom od govora. Također je vrijedan prilog djelu 20 karata, kao dodatak na kraju, na kojima su prikazane određene fonološke i morfološke osobitosti i njihova (ne)potvrđenost odnosno različiti refleksi u pojedinom govoru. Akcentuacija nije posebno obrađena, a akcent se navodi samo kada je razlikovno obilježje.

Unatoč čvrstoj, frazeološkoj, strukturi u obrađenim novoštokavskim ikavskim govorima vidljive su promjene pod utjecajem standardnog jezika i drugih narječja, vjerojatno, putem televizije i radija. Tako, prema potvrđenosti, isti frazem stariji govornici izgovaraju na jedan način a mlađi na drugi (*more* govore stariji, *može* mlađi; *lebro*, *rebros* u Lovreću; *šli-va*, *šljiva* u Opuzenu; *duglji*, *duži*; *prija*, *prije* prilog; *crljenit se*, *crvenit se* u govorima blizu Sinja; *tizi*, *ti* G mn. ž. r. u Lovreću; *pra*, *prah* u Lovreću; *mrluši*, *miriši*

3.1.jd. prez. u Lovreću; *š nje, s nje*). U nekim je frazemima na mjestu jata *je/ije*, a negdje je na mjestu jata čak i *e*, što govori da je frazem preuzet s područja ekavskog refleksa jata, npr. *zdrav je ko dren i vridan ko crv u železu* (Lovreć), u posljednjem se primjeru inače rabi leksem *gožđe* za željezo.

U drugom dijelu autorica je opisala frazeologiju novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj. Po sastavu i strukturi dijeli ih na tri osnovna tipa – fonetsku riječ, svezu riječi, najprošireniji i najheterogeniji oblik, i rečenicu. U tom dijelu obrađene su i frazeološke inačice, neki se frazemi rabe samo u jednom osnovnom obliku, a kod nekih su vidljive razlike u glasovima, oblicima, tipovima sveza i dr., odnosno obrađene su kategorije u kojima se pojavljuju inačice. Frazeologija je obrađena i leksikološki (antonimija, sinonimija i višeznačnice) te frazeološko posuđivanje, leksema i cijelih frazema, iz čega je vidljiv utjecaj tuđih jezika i kultura, koje su gospodarile tim područjem. To su uglavnom venetizmi i turcizmi, ali zastupljeni su, barem na razini leksema, i germanizmi i hungarizmi. U sklopu toga treba spomenuti i posuđivanje iz drugoga dijalektalnog sustava. Takav je, na primjer, frazem *na sveto nigdarjevo*, uz češće *na sveto nikad*. Posebna je karakteristika nekih od prikupljenih frazema njihova lokalna obojenost, razumljiva samo stanovnicima određenog mjesta ili predjela, a očituje se imenom, prezimenom ili nadimkom nekoga konkretnog čovjeka iz sela.

Rječnik frazema koncipiran je tako da se kao natuknica pojavljuje uopćeni leksem, riječ češće potvrđena u novoštokavskom ikavskom, iz koje se mogu izvesti drugi potvrđeni oblici istoga sadržaja. Pod

uopćenim leksemom pojavljuje se uopćeni frazem iz kojega se također mogu izvesti i razumjeti ostali potvrđeni oblici istoga sadržaja. Zatim slijede potvrde s oznakom mjesta. *Rječnikom frazema* obuhvaćene su usporedbe i izreke na granici frazema, u jednom kontekstu mogu se smatrati frazemima, u drugom ne, te pokoje kletve i psovke.

Budući da je riječ o frazeološkom rječniku, bilo bi dobro da je napravljena semantička analiza, ponajviše zbog prenesenog značenja, no kako je autorica dijalektolog, jasno je da je ponajprije s tog stanovišta proučavala frazeme. Rječnik nudi zanimljivu jezičnu, kulturološku, antropološku i humorističnu građu, a istodobno pokazuje izvore, što jezične, što književne, što područne.

Zanimljiva je transformacija određenog frazema, vjerojatno preuzetog iz drugih krajeva, npr. *Mate u Zagreb*, *Mate iz Zagreba*, uz *Martin u Zagreb*, *Martin iz Zagreba*. Također je zanimljiv frazem u značenju ‘živjeti dobro, u obilju’, u kojem se mogu preko sinonima za *dobro* pratiti društvene promjene, npr. *živi ka beg* (Ši), *živi ka grof* (Ši), *živi ka lord* (Ši).

U veliku broju leksema vidljiv je crkveni utjecaj, npr. *i amen*, *zafal' sveton Anti* i dr. Vežanost uz kršćansku religiju vidljiva je i po tome što je najveći broj frazema pod natuknicom *Bog* (4 str.), a također ih je dosta i pod natuknicom *đava* odnosno *vrag*, što upućuje na njihovu ulogu u životu stanovnika tih mjesta. Tu također treba spomenuti i tabuiziranu riječ *njava* za *đava* (iako ovdje nije potvrđena, ali u tim govorima postoji, i *vranje za vraže*). Književna utjecaja, barem za seosku sredinu, dva su. To su biblijski i usmenoknjiževni. Prvih je više. Biblijskog su podri-

jetla, npr. *ne bacaj bisere pri svinje, počejja je nabrajat od oca Abrama, priča od Adama i Eve, on t' je alfa i omega, prošla je ona svoju Golgotu, star ko Metuzalem, dala mu je Judin poljubac, opru ruke ko Poncije Pilat, od Poncija do Pilata, mudro ki Salamun, tamo je sama Sodoma i Gomora. Usmenoknjiževnog podrijetla su, npr. kasno Marko na Kosovo stiže, divani Markove konake, izgleda ko Marko Kraljević* (krupan, jak).

Neki frazemi upućuju na odnos stanovnika tih dijelova Hrvatske prema drugima, nekim bližima, nekim daljima, dijelovima, pa čak i prema susjednim zemljama, npr. *škrť ko Braćanin* (Op), *kozo braćka!* (Lo), *uredan ko Bosna* (Lo), *bosanska glava* i sl. (Lo, Ot), *lin je ki Crnogorac* (Ot), *tražiš ko Zagorac pravdu* (Op).

Budući da su među istraživanim govorima obuhvaćena i četiri grada (Gospić, Šibenik, Sinj i Opuzen), u rječničkom inventaru našlo se i dosta frazema novijega gradskog podrijetla, a oni se, vjerojatno pod utjecajem medija, pojavljuju i u seoskim govorima. Takvi su, npr. *pariška da si iz Bijafre* (Ši), *ubaci u petu brzinu!* (Ot), *ima bube u glavi* (Ši), *nisu ti svi doma* (Do, Ot, Ši), *u svon je elementu* i sl. (Či, Do, Lo, Ši), *on ti je faca s pedigreeon* (Ši), *ti si skros fiju* (Ga, Si), *on je u svon filmu* i sl. (Br, Či, Do, Go, Lo, Ot, Si, Ši), *fin ko iz Finske* (Do), *neman ni kinte* (Ga, Si), *on je velika riba* i sl. (Či, Ši), *on je sitna riba* (Či, Ši), *on brije svoje* (Ši), *pravi si udav* (Op) i drugi.

Autorica je popisala velik broj frazema s usporednim upućivanjem na sinonimne, odnosno uopćeni leksem, no vjerojatno zbog opsega građe i(li) nepotpunih podataka informatora došlo je do par za-

nemarivih semantičkih pogrešaka. Takve su, na primjer, *Brekalo*, što je prezime s Prisike a ne nadimak. Slično je i u frazemu *ima i i Ajderovoj dicit*, zabilježenom u Gali kraj Sinja, te je također, najvjerojatnije, riječ o prezimenu Hajder, kojeg ima u okolici Sinja. *Gundevaj* je u novoštokavskim ikavskim govorima u Dalmaciji 'hrušt' a ne bumbar, kako je zabilježeno.

U posljednjem dijelu Menac-Mihalić sastavila je *Značenjsko kazalo s popisom sinonimnih frazema*. Ono je sastavljeno prema riječima koje najbliže određuju značenje frazema. Ispod natuknica pojavljuju se značenja frazema, a nakon njih dolaze frazemi u uopćenom obliku.

Treba reći na kraju kako je u tom pionirskom djelu dijalektološke rječničke frazeologije prikupljena vrijedna građa, koju je autorica sustavno obradila i klasificirala te leksikografski vrlo spretno oblikovala pa očekujemo nova izdanja ostalih štokavskih dijalekata i drugih dvaju narječja.

Stipe Kekez